

Граничне обґрунтування в трансцендентальній філософії: головні ускладнення та шляхи їх подолання (Стаття друга) // Sententiae XII. – 2005. – №1. – С. 93 – 103.

Анотація. У статті розглядається трансформація кантівського трансценденталізму у поняттєвих межах трансцендентальної прагматики К.-О.Апеля; експлікується поняттєвий обрій дискурсивної етики як метаінститут і гранична інстанція легітимації соціальних норм і інститутів.

Ключові слова: дискурс, дискурсивна етика, трансцендентальна прагматика, комунікативна дія, інтерсуб'єктивність, перформативна суперечність, апіорі аргументації, домагання значущості

Аннотация. В статье рассматривается трансформация кантовского трансцендентализма в понятийных рамках трансцендентальной прагматики К.-О.Апеля; экспликуется понятийный горизонт дискурсивной этики, как метаинститут и конечная инстанция легитимации социальных норм и институтов.

Ключевые слова: дискурс, дискурсивная этика, трансцендентальная прагматика, коммуникативное действие, интерсубъективность, перформативное противоречие, априори аргументации, претензия значимости.

Annotation. The article deals with the transformation of Kant's transcendentalism within the framework of Apel's transcendental pragmatics. It explicates the horizon of discourse ethics as the metainstitution and final instance of social norms legitimation and the source of institutions.

Key words: discourse, discourse ethics, transcendental pragmatics, communicative action, intersubjectivity, a performative contradiction, a priori reasoning, the claim of significance.

Найцікавішу спробу здійснення остаточного обґрунтування моральних належностей (норм та принципів) репрезентує теорія дискурсивної етики Апеля-Габермаса, розвинута ними в межах комунікативної практичної філософії, яка виникла внаслідок усвідомлення комунікативного повороту - як повороту від самодостатнього (монологічного) суб'єкта філософії свідомості до прийняття принципів діалогу, інтерсуб'єктивності як керівних засад осмислення людського буття і діяльності.

У статті ставиться за мету розглянути розв'язання проблеми граничного обґрунтування соціальних норм та інститутів засобами дискурсивної етики, що постала результатом прагматично-лінгвістичної трансформації кантівського трансценденталізму. Спочатку у загальних рисах буде окреслено дискурсивно-етичний спосіб граничного обґрунтування (I) - як контекст викладу програми трансформації філософії Апелем у напрямку розробки трансцендентальної прагматики (II). Далі буде окреслено поняттєвий обрій дискурсивної етики як метаінституту і граничної інстанції легітимації соціальних норм і інститутів (III).

I

Ідея трансценденталізму, що становить суть кантівської філософії, зазнає кризи, яка виразно виявляється вже наприкінці XIX початку XX ст.. Попри певні теоретико-методологічні здобутки головних напрямів кантіанства - неокантіанства та феноменології Гуссерля, вже у межах цих напрямів дедалі більш стає очевидним, що ідея трансценденталізму і трансцендентальної логіки як звернення до аналізу умов можливого знання остаточного втратила свою переконливість, а головне – втратило своє значення засадниче положення Канта про трансцендентального суб'єкта.

Подальша критика трансценденталізму Канта (насамперед його фундаменталізму в епістемології), якщо наслідувати Габермаса, відбувалася у напрямку аналітичної позиції

Ф.П.Строссона, конструктивізму Пауля Лоренцена та критико-раціоналістичної позиції Карла Поппера [8, 265-266].

Аналітична філософія, відкидаючи будь-які претензії на остаточне обґрунтування, всупереч Канту, який дедуктивно виводив чисті поняття розуму із єдності самосвідомості, своє завдання вбачає у виявленні понять і правил, що лежать в основі будь-якого досвіду, із перспективи формулювання елементарних висловлювань. Для цього вона трансформує кантівську трансцендентальну стратегію обґрунтування у процедуру критичної перевірки або тестування. Позиція аналітичного філософа як випробувача гіпотез нагадує роль сором'язливого скептика і через це постає не досить переконливою.

Конструктивістська позиція дефіцит обґрунтування, чим хвибує трансцендентальна філософія, намагається компенсувати шляхом визнання конвенційного характеру базового концептуального характеру організації досвіду. Це завдання вона розв'язує критикою процесу пізнання за допомогою засобів конструктивістської критики мови. Обґрунтованими вважаються ті конвенції, що побудовані за допомогою перевірених засобів. Проте цей підхід не так закладає принципи обґрунтування, як розкриває засади пізнання.

Критико-раціоналістична позиція Поппера замість ідеї обґрунтування обирає ідею критичної апробації. Через це складається враження, що їй цілком вдається усунути трансценденталізм, оскільки ідея критичної апробації подається як еквівалент обґрунтування. Однак як, справедливо зауважує Габермас, критичний раціоналізм, наголошуючи на ідеї "нескасовності правил критицизму", залишає можливість імпліцитному поверненню ослабленій версії кантівського обґрунтування.

У сучасній моральній філософії дослідники виділяють принаймні три головні напрями розв'язання проблеми обґрунтування практичних суджень взагалі і моральних норм, зокрема. Йдеться про інтуїтивізм, представники якого виходять із припущення, що значення практичних суджень та моральних норм утворюються із безпосереднього (інтуїтивного) пізнання; децизіонізм (від лат. *decisio* – угода, вольове рішення) виходить із того, що судження та моральні норми ґрунтуються лише на рішеннях конкретних суб'єктів; та раціоналізм, який наполягає на тім, що значення практичних суджень та моральних норм може забезпечуватись лише методом обґрунтування на засадах розуму. Якщо до перших двох напрямів можна віднести ціннісний консерватизм, постмодернізм, системна теорія тощо, то раціональний підхід розвивають в площині трансцендентальної прагматики теорія комунікації, Ерлангенська школа та ін [5, 29].

Особливістю і перевагою комунікативної практичної філософії є те, що їй вдається, зберігаючи кантівський трансценденталізм, водночас звільнитися від передумов суб'єктної філософії, які зберігалися у всіх філософських напрямках, що намагалися звільнити кантівську філософію від метафізичних залишків. Приміром, феноменологія Гуссерля, маючи в якості головного завдання обґрунтування універсальної раціональності, не вийшла за межі філософії свідомості, а неокантіанство, намагаючись розвинути методологічну стратегію, - із розробки кантівської дихотомії теоретичного і практичного розуму. Щодо дискурсивної етики, то її фундаторам вдалося досягти єдності теоретичного і практичного розуму завдяки відкриттю соціально-етичної релевантності норм пізнання і, навпаки, епістемологічної релевантності моральних норм. Це відкрило методологічно плідну перспективу для розв'язання остаточного (граничного) обґрунтування моральних норм та легітимації соціальних інститутів.

На місце картезіансько-кантівської когнітивної діяльності, головним інструментом якої розглядалися "свідомість", "інтроспекція", "розум" в трансцендентальній прагматичі ставиться мова, як медіум створення усіх інших інструментів людської діяльності (мовних практик, дискурсів тощо). У межах комунікативної практичної філософії когнітивне осягнення світу на відміну від класичної філософії здійснюється не в теоретичному модусі (як теорія пізнання, епістемологія), а як практика герменевтичного дискурсу. У такий спосіб відбувається перехід від епістемологічного фундаменталізму філософії свідомості,

який покладался на дедуктивний метод в розв'язанні проблеми остаточного обґрунтування знання, до герменевтики та мовної прагматики.

Слід зазначити, що в процесі трансформації кантівської філософії всі неокантіанські напрями намагалися звільнитися від залишків його метафізики. Теоретична критика філософії свідомості призвела зрештою до дискредитації метафізичного способу мислення взагалі та обґрунтування соціальних інституцій зокрема. Однак жоден з них не здійснив радикального усунення самих підвалин філософії суб'єктності. Радикальне подолання принципу суб'єктивності здійснили фундатори комунікативної філософії і насамперед Апел у своїй "Трансформації філософії", запропонувавши ефективний шлях подолання кризи розуму, як нездужання філософії. Підґрунтя парадигми модерної філософії, починаючи від Декарта через Канта аж до Гуссерля, містить абсолютизацію суб'єкт-об'єктних відношень як достатньої підвалини теорії пізнання. Відтак вихідним і вирішальним моментом програми Апеля по трансформації класичної трансцендентальної філософії було подолання зазначеної абсолютизації [1, 440].

II

Рецепція філософського вчення - трансцендентальної прагматики - Апеля становить не аби яку трудність. За його власним зізнанням, він прийшов до нього через історизм Дільтея, епістемологічну інтерпретацію Гайдегера, спочатку – герменевтичний, а потім лінгвістично-трансцендентальний повороти в своїй філософській еволюції, інспіровані, відповідно, Гадамером, Вітгенштайном, Морісом та Пірсом. Через це не виглядають безпідставними закиди в еkleктичності філософії Апеля, хоча беззаперечним є те, що йому вдалося здійснити новий варіант синтезу та інтерпретації запозичених ідей. На цій основі виникає теорія дискурсивної етики та її остаточне обґрунтування. У такий спосіб Апел, з одного боку, здійснив радикальний розрив з філософією свідомості, а з іншого – зберіг виразний зв'язок з інтенцією пошуку класичною філософією філософських (трансцендентальних) засад наукового знання та соціальних інститутів на шляху їх обґрунтування та легітимації.

Широке поле філософських інтересів та багатовекторність досліджень Апеля ускладнюють спроби виділити певну систему його філософії. З огляду на зазначену трудність, на наш погляд, евристично плідну перспективу пропонує підхід А.В.Назарчука, скориставшись яким у філософії Апеля можна виділити три головні проблемні поля: теорію пізнання, трансцендентальну прагматику та дискурсивну етику, які разом становлять смислове ядро його філософії [6, 16-19].

Проблематику теорії пізнання Апел об'єднує під ім'ям "першої філософії". Як відомо "першою філософією" Арістотель називав вчення про істину і буття, яка згодом була названа метафізикою. Апел, запліднений тріадою (об'єкт-знак-інтерпретатор) семіотичної схеми пізнання Пірса, виділяє три підходи в історії філософії. Перший репрезентує онтологічна метафізика, яка розглядає світ об'єктів в площині універсальної категорії буття. Особливість її в тому, що вона не проблематизує питання про можливість пізнання, про суб'єкт і сам пізнавальний процес. Таким суб'єктом постулюється божественний розум, який не доступний пізнанню. Другий - філософія свідомості, в якій питання можливості пізнання ставиться виходячи із трансцендентальної перспективи. Однак неусувною вадою її залишається неможливість розв'язання проблеми інтерсуб'єктивності пізнання. Третій - комунікативна парадигма, в межах якої тільки і вдається подолати методичний соліпсизм філософії свідомості саме тому, що пізнання тлумачиться в ній як інтерсуб'єктивний комунікативний процес, що здобуває свою цілісність завдяки універсальним мовним значенням. На підставі цих міркувань парадигма інтерсуб'єктивної прагматики і визначається ним "першою філософією", яка охоплює собою і дві попередні парадигми, збагачені евристичним потенціалом концепцій інтерсуб'єктивної спільноти та знакового опосередкування пізнання.

З поняттям "першої філософії" Апеля пов'язуються претензії на остаточне обґрунтування істини. Він чи не перший з філософів після Гуссерля, з його планом

“філософії як строгої науки”, хто відверто заявляє свої претензії на обґрунтування етичних норм. Однак задум такого обґрунтування розгортається не по лінії інтуїтивізму Платона-Декарта-Гуссерля, а по лінії трансцендентальної філософії і філософії мови. Отже, наслідком трансформації філософії Апелем постає створення третього варіанту “першої філософії” в історії філософської думки після “першої філософії” як онтології Арістотеля та “першої філософії” як епістемології Канта.

Другий крок трансформації філософії Апелем становить трансформація кантівської трансцендентальної філософії в площину філософії мови з метою аналізу мислення під кутом зору використання мови з точки зору трансцендентальної прагматики. Мовна прагматика, розвинута у працях Ф. де Сосюра, Вітгенштейна, Дж. Остіна, Дж. Серля, З.Вендлера та ін., комунікацію тлумачить як процес, в якому поєднані мова і дія. Вона зосереджується на практиці мовленнєвих актів. Отже, предметом мовної прагматики постає аналіз використання мови в повсякденній комунікації. На відміну від лінгвістики, яка має справу з граматичними реченнями, мовна прагматика зосереджується на висловлюваннях, якими послуговуються в процесі мовної комунікації. Відтак, прагматика займається не лінгвістичним аналізом застосування мови, а рефлексією мовної практики і реконструкцією її апріорних структур. Оновлена філософія за допомогою методу трансцендентальної прагматики шляхом окреслення умов можливої комунікації, згідно задуму Апеля, відкриває перспективу успішного розв’язання назрілих проблем, що становлять виклик часу: подолання традиційного соліпсизму трансцендентальної філософії, обґрунтування принципу інтерсуб’єктивності та здійснення остаточного (граничного) обґрунтування соціальної практики та етичних норм.

Таким чином, здійснивши лінгвістичний поворот в кантіанстві, Апель здійснив суттєву трансформацію проблематики кантівської філософії. Виходячи із постулювання нерозривного зв’язку мови і процесу пізнання, лінгвістична версія трансценденталізму зробила зайвою обґрунтування трансцендентальної логіки, сутність якої полягала в конструюванні свідомістю предметного світу. Все це разом з іншими особливостями уможливило подолати в лінгвістичній версії трансценденталізму кантівську дихотомію розуму на теоретичний і практичний модус та здійснити, як зазначено, остаточне обґрунтування.

Шлях до лінгвістичної трансформації трансценденталізму Канта Апелю проторував ранній Вітгенштайн, якій допоміг йому зрозуміти, що в епоху диференціації і автономізації наук головне завдання філософії повинне полягати саме в рефлексії можливості наук. Але оскільки місце психологічних компонентів “трансцендентальної логіки” (трансцендентальна апперцепція, потужність уяви та ін.) заступає формальна логіка, то для теорії науки цілком зайвою постає концепція кантівського трансцендентального суб’єкта.

Вітгенштейн розглядаючи логіку мови в якості умови можливості і межі будь-якого пізнання, практично переходить в трансцендентальний вимір теорії знання. У пізнього Вітгенштайна відбувається принципова зміна перспективи трансцендентального підходу. У “Філософських дослідженнях” він припускає існування різноманітних мовних ігор, одна з яких ним визначається як “здорова”, оскільки застосування правил останньої виключає випадок свавілля. У цій площині ним переосмислюється також завдання філософії: виявлення та лікування “вад мови”.

Апель перетлумачує концепт здорової мовної гри пізнього Вітгенштайна, як єдиної “трансцендентальної” мовної гри, яка відкриває простір для можливості і значущості порозуміння в процесі комунікації. У такий спосіб кантівське питання про умови можливості і значущості наукового пізнання переосмислюється в питання можливості інтерсуб’єктивного порозуміння щодо істинності тверджень. А це означає, що кантівська філософія свідомості трансформувалася в критику смислу як аналізу знаків [9, 173]. Саме таку семіотичну трансформацію трансцендентальної філософії Апель знаходить у Пірса,

який “здійснює своєрідну семіотичну трансформацію Критики чистого розуму, розглядаючи її як “нормативну” логіку семіотичного дослідження” [3, 225].

Трансцендентальна прагматика Апеля у Габермаса трансформується в універсальну прагматику, сутність якої становить аналіз умов можливості мовно-комунікативного спілкування, виявлення загальних норм, що складають підвалини комунікативної практики. Терміном “універсальна” прагматика Габермаса намагається підкреслити, що трансцендентальна прагматика вже не належить до традиційної трансцендентальної філософії в її суто спекулятивно-ідеалістичному сенсі, а має певний емпіричний зміст, що ґрунтується на дослідженні реальної комунікації. Завдяки такому тлумаченню трансцендентальна прагматика набуває поцейбічного виміру, так би мовити, квазі-трансцендентальних ознак. Універсальна прагматика відкрила для аналізу особливий нормативний зріз, що має універсальне значення в життєвому світі, в якому постали зведеними в одне всі ті форми раціональності – комунікативна, мовна, ціннісна, - що традиційно розводилися в західній філософії.

Трансцендентальна (ідеальна) прагматика на відміну від емпіричної прагматики, яка переймається проблемою осягнення актуальних типів мовленнєвих актів за певних умов з позицій соціологічної, етнологічної та психологічної, має на меті, за Апелем, певну систему правил, що окреслюють здатність суб’єкта висловлюватись в залежно від ситуації. У площині універсальної прагматики Габермаса це означає – встановити й реконструювати універсальні умови можливого порозуміння. Отже, як бачимо, між прагматиками Апеля, з одного боку, та Габермаса – з іншого, існує не тільки термінологічна відмінність, а й певна відмінність у методологічній площині.

Фундатори трансцендентальної (універсальної) прагматики виділяють в якості двох її внутрішніх елементів концепти комунікативної дії, в площині якої відбувається обмін значеннями та смислами некритично, з метою отримання інформації, та дискурсу - як аргументативну комунікацію, в межах якого здійснюється проблематизація домагань значущості. Парадигмі комунікації, на основі якої Апелем була здійснена “трансформація філософії”, Габермаса надає соціологічного смислу. Цей проект він блискуче реалізує у своїй парадигмальній „Теорії комунікативної дії”.

Інтерсуб’єктивний вимір трансцендентальної (універсальної) мовної прагматики, що апелює до комунікації, передбачає суб’єкт-суб’єктний зв’язок, який ґрунтується на етичних нормах та цінностях. Це уможливує запровадити в філософську та соціологічну теорію етичний вимір та подолати досить потужну позитивістську традицію тлумачення соціального знання як “нейтрального від цінностей”. На цій підставі трансцендентальна (універсальна) прагматика здобула ще одне означення як комунікативна або дискурсивна етика. У такий спосіб ми наблизилися до третього кроку програми трансформації філософії Апеля - теорії дискурсивної етики, обґрунтування якої постає органічним продовженням його трансцендентальної прагматики: вченням про нормативні конотації комунікації або про “етику ідеальної комунікативної ситуації”.

III

Теоретичні засади дискурсивної етики спробуємо окреслити шляхом експлікації її засадничих концептів, як-от: інтерсуб’єктивність, перформативна суперечність, апріорі аргументації, необмежена комунікативна спільнота, нормативні домагання значущості, які разом утворюють теоретико-методологічні рамки реалізації граничного обґрунтування

У концепті “інтерсуб’єктивність”, перетинаються смислові інтенції різних, зовні навіть протилежних філософських напрямів – від прагматизму Пірса, філософії мови пізнього Вітгенштайна та феноменології Гуссерля до діалогічної філософії Ебнера та Бубера, екзистенціалізму Гайдегера, Ясперса або ж герменевтики Гадамера. Інтерсуб’єктивність становить конститутивні підвалини соціального буття. В її площині долається соліпсизм філософії свідомості завдяки постулюванню герменевтичних перед-структур (Vorstrukturen) трансцендентальної філософії, які впливають із передумови апріорності інтерсуб’єктивного порозуміння на противагу покладання суб’єкта, чи

“свідомості взагалі” як метафізичних підвалин значущості пізнання у Канта. Аналогом передструктур людського буття в світі у Канта є поняття “факт розуму”, що розробляється індивідуалістично.

Концепт “перформативна суперечність” первісно був розвинутий в теорії мовленнєвих актів Остіна. Дослідивши висловлювання через призму їх суб’єкт-об’єктної релевантності, Остін виділяє серед них два методично багатообіцяючі типи - констативи та перформативи. Якщо висловлювання першого типу виражають інформацію про об’єктний світ, яка через пропозиційний зміст їх може логічно оцінюватися як істинна або хибна, то другого типу – єдність мовлення і дії. Перформативна суперечність виникає в процесі комунікації при невідповідності між формою судження та його змістом, себто між тим, що мається на увазі і тим, що дійсно висловлюється. В окресленому смисловому контексті остаточно обґрунтованими судженням вважаються такі положення, в яких існує відповідність між формою речення та його змістом. Означені положення обґрунтовують себе в акті висловлювання, тобто через логос, і саме в такий спосіб роблять можливою філософію як строгу науку, а також надають їй спроможності позбутися своєї непевності в епоху “кризи розуму”.

Поняття “апріорі аргументації” як передумова комунікації зберігає за дискурсивною етикою інтенції трансцендентальності. Апель наголошує, що кожен хто аргументує, завжди виходить із передумови, що в дискурсі він здобуде істину. Іншою важливою передумовою комунікації є те, що партнер (опонент) комуніканта у принципі спроможний бути носієм певної істини й вже в інтуїтивному сенсі визначається щодо останньої. На цій підставі Апель доходить висновку про те, що кожний, хто бере участь у філософській аргументації, повинен визначити певним чином витлумачену її передумову (таку, що наявна) як апріорі аргументації.

Несучим елементом філософської прагматики є концепція нормативних домагань значущості (Geltungsansprüche) мовного акту, яка спирається на теорію багатофункціональності мови К.Бюлера [4, 34]. Габермас інспірований теорію Бюлера, виходить із того, що мовне повідомлення несе в собі три реляційні елементи, які схематично можна виразити такими словами: хтось (1) повідомляє комусь (2) про щось (3) [11, 202]. Звідси зрозуміло, що в основі функцій висловлювання залежно від контексту, лежать три загальні прагматичні функції мовлення: за допомогою певного речення щось відобразити, виразити намір мовника і встановлювати міжособистісні відношення між мовником і слухачем. На цій підставі в тілі комунікації виділяється три модуси, що закладені у відповідних аспектах мови і яким відповідають певні домагання значущості: когнітивний модус, закладений в пропозиційному змісті вислову, виражає домагання на істинність виразу; інтеракційний модус, що міститься в інтерперсональному відношенні, виражає домагання нормативної правильності; і, нарешті, експресивний модус, який міститься в намірі мовника, виражає домагання вислову на правдивість (щирість).

З концепцією нормативних домагань значущості Габермаса цілком солідаризується Апель. За допомогою зазначених домагань значущості встановлюються ставлення учасників комунікації до світів: об’єктивного світу (світу фактів); суб’єктивного світу (внутрішньому світу) комунікантів та світу соціальних норм. Проте у філософів існує певна розбіжність щодо тлумачення базису домагань значущості. Якщо Габермас, поєднавши в собі підхід філософа і соціолога, через це домагання значущості на істину, правильність, правдивість розглядає гіпотезами і обмежує їх емпіричною перевіркою, то Апель перевірку домагань значущості закладає на філософському фундаменті як обґрунтування. Він формулює формулу: трансцендентально можна обґрунтувати все те, що не можна заперечити на впадаючи в перформативну суперечність і на цій підставі не можна вивести дедуктивно [2, 38]. Апель відстоює тезу, що будь-яка філософія повинна бути спроможною сама себе надолужити шляхом трансцендентальної рефлексії, себто має усвідомлювати можливості власної мовної гри з домаганнями на значення, з власним домаганням на смисл, істину, моральну правоту тощо. Це положення проголошується

критичним тестом нової трансцендентальної філософії, який не витримують, як переконливо демонструє Апелъ, Вітгенштайн, Гайдегер та Гадамер, коли кожний по-своєму впадає в релятивізм. Приміром, у Вітгенштайна він виявляється у фактичності мовних ігор і життєвих форм. Однак на противагу гайдегерово-гадамерівському релятивізму, який Апелъ визначає діахронічним, оскільки відносність всього випливає із історичності буття, релятивізм Вітгенштайна набуває ознак синхронічного [2, 29].

Поняття необмеженої комунікативної спільноти Апеля виникає із рецепції поняття необмеженої спільноти науковців Пірса, яке переноситься на спільноту комунікантів, і якому надається трансцендентального (ідеального) виміру. В її площині здобувається згода комунікантів щодо взаємно критикованих домагань значущості, яка слугує гарантом об'єктивності й достеменності пізнання і покликана заміщати кантівську ідею трансцендентальної "свідомості взагалі". Необмежена комунікативна спільнота править за регулятивний принцип, який як ідеал спільноти, найвищий критерій істинності, що поширюється і на ціннісно-нормативну сферу – сферу моралі і права - визначається істинністю здобутого порозуміння (консенсусу) в реальній комунікативній спільноті. У такий спосіб шуканий регулятивний принцип Апелъ знаходить в ідеї реалізації необмеженої інтерпретаційної спільноти, в якій кожний, хто аргументує (хто мислить), вбачає контролюючу інстанцію [10, 411].

Поняття трансцендентальної комунікації Апеля значною мірою відповідає поняттю "ідеальної комунікації" Габермаса, який подібно до Апеля на місце трансцендентального суб'єкта висуває суспільство або "самоконститууючий рід", а критичний масштаб реально досягнутої згоди здійснюється концептом ідеальної мовленнєвої комунікації. Під ідеальною мовленнєвою ситуацією розуміється ситуація, яка не допускає перекручення комунікації внаслідок не тільки зовнішніх чинників, а й примусе, що задається самою структурою комунікації. Спираючись на перелік аргументативних передумов Р.Алексі Габермасом окреслені умови ідеальної комунікації [7, 140].

Апелъ і Габермас виходять із того, що норми мовної комунікації за певних умов здатні здобувати етичну релевантність і поставати базисом для моральної оцінки. Цим самим прокладається місток із семіотики (прагматики як її розділу) до етики. Йдеться про те, що прагматичні вимоги до трансцендентальної (ідеальної) комунікації стають етично релевантними. Таким чином, поняття ідеальної комунікативної спільноти Апеля та його аналог у Габермаса, як регулятивні інстанції здобутого порозуміння, постають легітимативною засадою, виконуючи тим самим роль аналогічну тим, які виконували поняття божественного розуму в метафізиці, трансцендентального суб'єкта і трансцендентальної апперцепції в кантіанстві, логічної структури мови в аналітичній філософії та ін.

У сучасному демократично організованому суспільстві жодне суспільно значуще питання не може вирішуватися поза його колективним, опосередкованим публічністю, обговоренням шляхом критики домагань значущості сторін. В аргументативному дискурсивному процесі спірні домагання здобувають визнання, себто легітимності. У такий спосіб дискурс постає практикою комунікативних взаємин для досягнення суспільної узгодженості та соціальної злагоди. Він постає щодо норм, цінностей та соціального життя індивідів найвищою інстанцією суспільного життя, здобуваючи статусу метаінституції. За своєю інтенцією і змістом дискурсивну етику цілком слушно назвати "етикою демократії". Оскільки принцип парламентської демократії – досягнення консенсусу в процесі дебатів – тут постає масштабом для усіх етичних норм і поширюється на весь спектр суспільних, правових і політичних проблем. Проте Апелъ при обґрунтуванні демократії зустрічається з певними труднощами.

Сутність підходу Апеля полягає в тім, що обґрунтування і легітиматія здійснюється на основі пріоритету громадськості і виводиться із необхідності реалізації "вільної від панування комунікації". Апелъ доводить, що реальний дискурс завжди передбачає існування організаційних форм, а останні кристалізуються в "інститути дискурсу". Як

інститут дискурсу постає однією із систем самоствердження серед інших і підкоряється відповідним закономірностям. Однак в якості інституту, в горизонті якого знаходять свої розв'язання нормативні домагання на значення, дискурс долає рамки інститутів, які зумовлені конвенційним світоглядом, і через це може розглядатися як постконвенційний інститут, який має метаінституційний статус.

Зробимо деякі узагальнення. Філософське обґрунтування в площині трансцендентальної прагматики здобуває ознак граничного завдяки рефлексивній – трансцендентально-прагматичній, а не дедуктивній – аргументації. Із передумов цієї аргументації випливає, що правила цієї аргументації не можна заперечити, не передбачивши спершу їх наявність. В інакшому випадку наявна перформативна суперечність.

Інститут трансцендентальної мовної гри править за метаінститут усіх можливих соціальних інститутів, оскільки він уможливорює прозорість будь-яких раціональних конвенцій (порозумінь) між соціальними суб'єктами. Він онтично вкорінений в самі життєві форми та соціально інтерпретативну практику. Людина не здатна позбутися цього інституту, хіба що ціною втрати можливості власної самоідентифікації як члена інтерпретативної спільноти у випадку самогубства.

Література

1. Апел К.-О. Екологічна криза як виклик дискурсивній етиці // Єрмоленко А.М. Комунікативна практична філософія. філософія. Підручник. – К.: Лібра, 1999. – С. 413-454.
2. Апел, Карл-Отто. Киевские лекции. – К.: “Стилос”, 2001. – 52 с.
3. Апел Карл-Отто. Проблема філософського обґрунтування у світлі трансцендентальної прагматики мови // Після філософії: кінець чи трансформація? – К.: “Четверта хвиля”, 2000. – С.217-256.
4. Бюллер К., Теория языка. Репрезентативная функция языка. – М., 1993.- 317 с.
5. Етичні норми і цінності: проблеми обґрунтування / Аболіна Т.Г., Єрмоленко А.М., Кисельова О.О, Малахів В.А. – К.: Стилос, 1997. – 243 с.
6. Назарчук А.В. Этика глобализирующегося общества. – М.: Директмедиа Паблишинг, 2002. – 381 с.
7. Хабермас Юрген. Моральное сознание и коммуникативное действие. – СПб.: «Наука», 2000. – 380 с.
8. Хабермас Ю. Філософія як берегиня та інтерпретатор // Після філософії: кінець чи трансформація? – К., 2000. – С.260-278.
9. Apel K.-O. Transformation der Philosophie. Band I. Fr./M.: Suhrkamp, 1973.
10. Apel K.O. Transformation der Philosophie. Band II. Fr./M.: Suhrkamp, 1973.
11. Habermas J., Was Heißt Universalpragmatik? // Apel K.-O. (Hrsg.), Sprachpragmatik und Philosophie. Fr./M.: Suhrkamp, 1976. – С.174-272.

